

Anna Majchrowska-Kielak
Europejska Uczelnia w Warszawie
<https://orcid.org/0000-0002-3852-1464>

Rodzina w kryzysie – instytucje pomocy w Polsce

Abstract

The article presents the content of the speech at the International Scientific and Practical Conference “Psychology of the city and citizens: perspective and retrospective”, which was organized by the Department of Psychology, Pedagogy and Language Education of the Kharkiv National University of Urban Economy named after A.N. Beketov. The purpose was to present the variety of forms of assistance to a child and family in crisis in Poland and to emphasize the legitimacy of these entities. This seems especially important in the era of the war in Ukraine and the influx of immigrants, which is a particular crisis affecting the family. Crises in the family can cause its dysfunctionality and even the emergence of pathological phenomena such as alcoholism and violence. It is very important in this aspect to take care of the welfare of the child and provide opportunities for optimal development.

Keywords: *Dysfunctional family, family in crisis, child and family welfare institutions, immigrants, Ukraine.*

Abstrakt

Artykuł przedstawia treść wystąpienia na Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej „Psychologia miasta i obywateli: perspektywa i retrospektywa”, zorganizowanej przez Wydział Psychologii, Pedagogiki i Kształcenia Językowego Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Gospodarki Miejskiej im. A.N. Beketowa. Celem było przedstawienie różnorodności form pomocy dziecku i rodzinie w kryzysie, funkcjonujących w Polsce, a także zaakcentowanie zasadności istnienia tych podmiotów. Wydaje się to szczególnie ważne w dobie wojny na Ukrainie i napływających imigrantów, którzy doświadczają

szczególnego kryzysu rodziny. Kryzysy w rodzinie mogą powodować jej dysfunkcjonalność, a nawet powstawanie zjawisk patologicznych, jakimi są np. alkoholizm i przemoc. Bardzo ważne jest w tym aspekcie dbanie o dobro dziecka i zapewnienie mu możliwości optymalnego rozwoju.

Słowa kluczowe: Rodzina dysfunkcjonalna, rodzina w kryzysie, instytucje pomocy dziecku i rodzinie, imigranci, Ukraina.

Rodzina jest miejscem wzrastania dzieci, miejscem, gdzie młody człowiek otrzymuje wzorce, poznaje wartości, uczy się norm i zasad życia w społeczeństwie. Wychowanie w rodzinie zachodzi w sposób naturalny i spontaniczny. Rodzice jako nauczyciele są modelami – wzorami do naśladowania, a dzieci bezkrytycznie przyjmują to, co obserwują w rodzinie. W życiu dziecka to rodzic jest najważniejszy, najlepszy, najpiękniejszy i najmądrzejszy. Dopiero w okresie dojrzewania, gdy rodzi się bunt, zaczynamy postrzegać pewne zachowania rodziców jako nieprawidłowe i oceniać starsze pokolenie krytycznie. Dopiero gdy jesteśmy dorośli, zauważamy, że rodzic to taki sam człowiek jak każdy inny – popełnia błędy, ma wzloty i upadki, sukcesy i porażki. Powoli akceptujemy, że rodzic nie jest nienaganny, idealny, nie we wszystkim miał i ma rację. Ten rodzaj dojrzałości, budowania własnej autonomii to również często początek budowania swojej własnej rodziny. Kiedy dostrzegamy błędy wychowawcze naszych rodziców i jesteśmy ich świadomi, w dorosłości, gdy sami jesteśmy rodzicami, staramy się tych błędów wystrzegać. Do tego okresu dojrzałości jedni dojdą samodzielnie, poprzez samokształcenie, inni będą potrzebować terapii. Celem tego tekstu jest przedstawienie różnorodności form pomocy dziecku i rodzinie w kryzysie i zaakcentowanie zasadności istnienia tych podmiotów.

1. Dysfunkcjonalność rodzin

Istotny stygmat, wnoszony przez dziecko w dorosłość, zostawia dorastanie w rodzinie dysfunkcyjnej. Dysfunkcyjna rodzina nie jest w stanie spełniać swoich podstawowych zadań. Skutkiem tego jest między innymi brak sprzyjających warunków do optymalnego rozwoju dzieci. Powielanie przez te ostatnie dewiacyjnych zachowań, występujących w środowisku rodzinnym, stwarza, w drodze transmisji międzypokoleniowej, dysfunkcyjność pokoleniową. Rodzinna transmisja dysfunkcji szczególnie silnie ma miejsce w rodzinach patologicznych. W takim przypadku rodzina może stanowić zagrożenie dla prawidłowego przebiegu

rozwoju jednostki. Dzieje się tak wówczas, gdy rodzina nie spełnia wobec swoich członków podstawowych funkcji oraz zadań. Mówimy wtedy o rodzinie dysfunkcyjnej. Jak podkreśla J. Izdebska, dysfunkcje rodziny „można rozpatrywać w aspekcie trudności w wypełnianiu jej funkcji na rzecz społeczeństwa oraz na rzecz członków rodziny. Rodzina dysfunkcyjna nie wywiązuje się w pełni z obowiązków wobec własnych dzieci, zaniedbuje realizację funkcji lub też stwarza zagrożenie występowania tego stanu” (Izdebska, 2000, p. 34). Inni autorzy wskazują, że w rodzinach dysfunkcyjnych rodzice „zamiast dziecko wspierać i ochraniać, ignorują je albo atakują za to, że takie właśnie jest. W efekcie tych działań dzieci rozwijają w sobie dysfunkcjonalne cechy samozachowawcze” (Kawula and Kawula, 2007, p. 152).

Należy podkreślić, że każda rodzina miewa trudności i jest to całkowicie normalne. Człowiek dojrzały powinien dążyć do rozwiązywania swoich problemów. Współcześnie trudności te dotyczą często braku wsparcia dla młodszego i starszego pokolenia. Jako społeczeństwo żyjemy dłużej – na tym tle pojawia się konieczność opieki nad seniorami w rodzinie. Pokolenie młodych dorosłych chce pracować – powstaje problem, co zrobić z małymi dziećmi, które w początkach uczęszczania do przedszkola często chorują. Dzieci coraz bardziej domagają się uwagi. Dane statystyczne wskazują na wzrost liczby dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych (Mały Rocznik Statystyczny Polski, 2023). Innym problemem, o którym warto wspomnieć, są konflikty rodzinne prowadzące do rozwodów, a w efekcie samotne rodzicielstwo. Kolejnym problemem jest błędna koncepcja rodzicielstwa młodych dorosłych, a w efekcie depresja poporodowa. Inną kwestią jest konsumpcjonizm i egoizm. Najbardziej jednak rozwojowi dziecka zagrażają patologie, tj. alkoholizm i narkomania w rodzinie, przemoc w rodzinie oraz skrajna nieporadność życiowa rodziców (Majchrowska-Kielak, 2015, p. 6-15). Te poważne kryzysy skutkują ingerencją sądu w życie rodzinne w celu ochrony samego dziecka.

Jeszcze inną sytuacją, niezwiązaną z patologią, ale poniekąd z cierpieniem rodziny, a więc z jej kryzysem, jest doświadczenie choroby przewlekłej lub niepełnosprawności jednego z członków rodziny. Badania naukowe dowodzą, że rodzice dzieci z niepełnosprawnościami często doświadczają wyższego poziomu stresu, który może prowadzić do depresji i lęków (Dobson, Middleton and Beardsworth, 2021). Ponadto stwierdzono, że w przypadku rodzin z dziećmi z niepełnosprawnościami istnieje duże ryzyko wykluczenia społecznego oraz stygmatyzacji w życiu codziennym (Nazaruk et. al., 2023, pp. 136-145). Rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym muszą zmierzyć się z ogromnym obciążeniem opiekuńczym, które często wymaga rezygnacji z pracy zawodowej przez jednego lub oboje rodziców. W rezultacie rodzina może znaleźć się w sytuacji kryzysowej z powo-

du braku stabilności zawodowej i finansowej. Zmniejszenie liczby godzin pracy lub konieczność pełnej rezygnacji z pracy zwiększa ryzyko wypalenia i prowadzi do problemów z równowagą między życiem osobistym a zawodowym. Często to właśnie fundacje i stowarzyszenia służą pomocą w załatwianiu skomplikowanych formalności związanych z uzyskaniem pomocy, nie tylko w sensie finansowym, ale też organizacyjnym i psychologicznym.

2. Prawne aspekty pomocy rodzinie w kryzysie

Rodzina w kryzysie to rodzina, która boryka się z poważnymi trudnościami. Takie rodziny powinny otrzymać wsparcie z zewnątrz. Wsparcie to gwarantuje Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (. Urz. UE 2007 C 303), a konkretnie zapisy Artykułu 7: „Każdy ma prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, domu i komunikowania się”. Innym ważnym dokumentem, który gwarantuje ochronę dziecka, jest Konwencja o prawach dziecka (Dz.U.1991.120.526). Zapisy tych najważniejszych aktów międzynarodowych zostały zaimplementowane na grunt Polski.

Ustawy i rozporządzenia regulują działanie instytucji działających na rzecz pomocy dziecku i rodzinie. Celem tego krótkiego tekstu jest zaprezentowanie tych instytucji, bez szczegółowego omawiania podstaw prawnych dotyczących ich funkcjonowania. Ważniejsze z nich to Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2020 r. poz. 1876) oraz Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887).

Pierwszą, wydaje się najważniejszą instytucją stojącą na straży przestrzegania praw dziecka, również w rodzinie, jest Rzecznik Praw Dziecka (<https://brpd.gov.pl>). Zadaniem tej instytucji jest podejmowanie działań mających na celu zapewnienie dzieciom w Polsce pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem ich godności i podmiotowości. Instytucja aktywnie prowadzi różnego rodzaju kampanie i konferencje mające na celu ochronę dziecka przed przemocą. Ostatnie opracowania dotyczą kondycji psychicznej dziecka, zagrożenia samobójstwem oraz sytuacji dzieci z Ukrainy w polskich szkołach. Warto wspomnieć, że przy rzeczniku praw dziecka działa bezpłatny dziecięcy telefon zaufania. Obecnie urząd ten pełni Monika Horna-Cieślak – adwokatka, działaczka społeczna, badaczka.

3. Różnorodność instytucji wspierających rodzinę

W polskiej przestrzeni funkcjonuje szereg instytucji wspierających rodzinę, podlegających pod pomoc społeczną (Dz. U. z 2020 r. poz. 1876). Główne z nich to:

- Powiatowe centra pomocy rodzinie – koordynują funkcjonowanie rodzin zastępczych, środków przyznawanych z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, wypłacają świadczenia finansowe dla młodzieży opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze a przede wszystkim: opracowanie i realizacja powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem programów pomocy społecznej, wspierania osób niepełnosprawnych i innych; celem tych programów jest integracja osób i rodzin z grup szczególnego ryzyka.
- Ośrodki pomocy społecznej – realizują szereg działań mających na celu pomoc osobom i rodzinom w trudnych sytuacjach życiowych oraz ich integrację społeczną. Do narzędzi, jakimi posługują się OPS-y, należą przede wszystkim praca socjalna, różnego rodzaju zasiłki, pomoc i doradztwo mające na celu wzmocnienie aktywności i samodzielności życiowej.
- Placówki specjalistycznego poradnictwa – poradnictwo, w szczególności prawne, psychologiczne i rodzinne, jest świadczone osobom i rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód. Instytucje te prowadzą: specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, ośrodki interwencji kryzysowej, punkty interwencji kryzysowej, hostele, domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, domy dla matek z dziećmi, centra kryzysowe.
- Ośrodki wsparcia – ich celem jest pomoc w zwiększaniu zaradności i samodzielności życiowej, a także integracji. Są to: dzienne domy pomocy, domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, schroniska i domy dla bezdomnych, ośrodki wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi oraz środowiskowe domy/kluby samopomocy.
- Ośrodki interwencji kryzysowej – świadczą pomoc osobom i rodzinom doświadczającym różnego rodzaju trudności życiowych, z którymi nie są w stanie samodzielnie sobie poradzić. Jest to pomoc w postaci poradnictwa i terapii, grupowych form pomocy, wczesnej interwencji w rodzinach z problemem przemocy.

Działalność innych instytucji reguluje Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887). Ustawa ta określa: zasady i formy wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych; zasady i formy sprawowania pieczy zastępczej oraz pomocy w usamodzielnianiu jej pełnoletnich wychowanków; zadania administracji publicznej w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej; zasady finansowania wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej; zadania w zakresie postępowania adopcyjnego. Ustawa ta wymienia takie podmioty wspierające rodzinę, jak:

- Asystent rodziny – wspiera rodzinę i współpracuje z sądem rodzinnym, tworzy indywidualny plan pomocy dziecku i rodzinie.
- Placówki wsparcia dziennego tj. koła zainteresowań, ogniska wychowawcze, świetlice terapeutyczne, socjoterapeutyczne i środowiskowe, praca podwórkowa pedagoga.
- Rodziny wspierające – pomagają w opiece nad dzieckiem, w prowadzeniu gospodarstwa domowego, pomagają w wypełnianiu podstawowych ról społecznych.
- Piecza zastępcza – sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców. Piecza zastępcza prowadzona jest w formie instytucjonalnej i rodzinnej. Typową formą instytucjonalnej pieczy zastępczej jest dom dziecka, a rodzinnej pieczy zastępczej – rodzina zastępcza. Piecza zastępcza zapewnia pracę z rodziną umożliwiającą powrót dziecka do rodziny biologicznej lub, gdy jest to niemożliwe, dążenie do przysposobienia dziecka, a w przypadku braku możliwości przysposobienia dziecka – opiekę i wychowanie w środowisku zastępczym. Są to formy opieki całkowitej nad dzieckiem.
- Oprócz powyższych w Polsce działa wiele fundacji i stowarzyszeń wspierających rodziny w kryzysie, główne z nich to:
- Stowarzyszenie Monar – działa na terenie całej Polski pomagając osobom uzależnionym od narkotyków i alkoholu, bezdomnym, chorym, samotnym (<https://www.monar.org>).
- Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta – niezależna katolicka organizacja dobroczynna. Celem Towarzystwa jest niesienie pomocy osobom bezdomnym i ubogim, jest to pomoc materialna w postaci wydawania posiłków, odzieży, zapewniania miejsc noclegowych (<https://www.brat-albert.org>).
- Fundacja dla dzieci i dorosłych z autyzmem – celem jest niesienie profesjonalnej pomocy dzieciom i dorosłym z autyzmem oraz ich rodzinom,

a także wypracowywanie systemowych rozwiązań, które poprawią jakość ich życia (<https://synapsis.org.pl>).

- Fundacja Ocalenie, Centrum pomocy cudzoziemcom – świadczy szeroko rozumiane poradnictwo psychoterapeutyczne, pedagogiczne, prawne, socjalne (kontakt z urzędami, szkołami, załatwianie różnych spraw, wypełnianie wniosków), zapewnia także pomoc tłumacza i kursy językowe oraz pomoc rzeczową dla osób szukających schronienia w Polsce (<https://ocalenie.org.pl>).

Nie mniej ważne od wymienionych form jest wsparcie psychologiczne i edukacyjne, które pomaga dzieciom w przezwyciężeniu problemów emocjonalnych, edukacyjnych i rozwojowych. Wsparcie takie oferują poradnie psychologiczno-pedagogiczne (Dz.U. 2023 poz. 2499) podlegające Ministerstwu Edukacji Narodowej. Problemy edukacyjne dziecka mogą prowadzić do konfliktów i kryzysu w rodzinie z kilku powodów, które są powiązane zarówno z aspektami emocjonalnymi, jak i społecznymi, a także z mechanizmami interakcji w rodzinie. Rodzice, którzy nie radzą sobie z trudnościami edukacyjnymi dziecka, mogą odczuwać złość, bezsilność, wstyd lub winę. Te negatywne emocje mogą być przenoszone na inne człony rodziny, co prowadzi do eskalacji konfliktów w relacjach małżeńskich czy rodzinnych. Dodatkowo przeżywanie kryzysu może prowadzić do zaniedbania innych ważnych aspektów życia rodzinnego, takich jak bliskość emocjonalna, czas spędzany razem czy wzajemne wsparcie (Pomerantz, E. and Eaton M., 2001). Dlatego warto w tym miejscu ponownie zaakcentować sens wsparcia rodziny.

Podsumowanie

W tym krótkim tekście starałam się wymienić i krótko scharakteryzować najważniejsze instytucje wspierające rodzinę w kryzysie na terenie Polski. Warunkiem skuteczności oddziaływań pomocowych i wspierających jest współpraca między różnymi instytucjami, takimi jak szkoły, służba zdrowia, policja czy organizacje pozarządowe, co zapewnia kompleksową pomoc. Podkreślenia wymaga fakt, że placówki podlegające pod Ustawę o pomocy społecznej oraz Ustawę o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej świadczą pomoc i wsparcie dziecku oraz rodzinie bez względu na pochodzenie lub urodzenie, ale wg miejsca zamieszkania. Stąd też pomoc dotyczy również cudzoziemców. Co należy zaakcentować w kontekście wojny na Ukrainie.

References

- Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Available at: <https://brpd.gov.pl/> (Accessed:23.02.2024)
- Dobson B. Middleton S., Beardsworth A., (2021) „The impact of childhood disability on family life”, Joseph Rowntree Foundation, Available at: https://www.researchgate.net/publication/351564154_The_impact_of_childhood_disability_on_family_life.
- Nazaruk S., Waszczuk J., Lipińska E., Płędzka A., (2023) „Zjawisko (nie)wykluczenia społecznego rodziców wychowujących dziecko z niepełnosprawnością w środowisku lokalnym i ich wsparcie”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin - Polonia*, Vol. XXXVI, 4, pp. 136-150
- Fundacja dla dzieci i dorosłych z autyzmem, Available at: <https://synapsis.org.pl/> (Accessed: 23.02.2024)
- Fundacja Ocalenie, Available at: <https://ocalenie.org.pl/cpc> (Accessed: 23.02.2024)
- Mały Rocznik Statystyczny 2023, Główny Urząd Statystyczny, Available at: <https://stat.gov.pl/> (Accessed:23.02.2024)
- Izdebska J., (2000) *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE 2007 C 303, Available at: https://oide.sejm.gov.pl/oide/?option=com_content&view=article&id=14428&Itemid=422 (Accessed: 23.02.2024)
- Kawula S., Kawula S., (eds) (2007) *Rodziny ryzyka w Polsce współczesnej*, [w:] T. Sołtysiak, M. Gołembowska (red.), *Zagrożenia i zaburzenia funkcjonowania polskich rodzin*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Włocławek.
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U.1991.120.526; Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/home.xsp> (Accessed: 23.02.2024)
- Majchrowska-Kielak A. (2015) „Przyczyny odbierania dziecka rodzicom. Sytuacja materialna i elementy kontekstu rodzinnego”, *Probacja*, 4, pp. 5-32, Available at: <https://dlibra.swws.edu.pl:8443/dlibra/publication/398/edition/395/content?ref=L3B1YmxpY2F0aW9uLzUwNy-9lZGl0aW9uLzUwNA>.
- Pomerantz, E. M., and Eaton, M. M. (2001) „The effects of parents’ goals and practices on children’s learning strategies”.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych Dz.U. 2023 poz. 2499, Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/home.xsp> (Accessed: 23.02.2024)
- Stowarzyszenie MONAR (Młodzieżowy Ruch na Rzecz Przeciwdziałania Narkomanii), Available at: <https://www.monar.org/o-nas/czym-sie-zajmujemy/> (Accessed: 23.02.2024)
- Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta, Available at: <https://www.bratalbert.org/> (Accessed: 23.02.2024)

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., Dz. U. z 2020 r. poz. 1876, Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/home.xsp>, (Accessed: 23.02.2024)

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887, Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/home.xsp>, (Accessed: 23.02.2024)

